

DOI: <https://www.doi.org/10.36719/2663-4619/65/89-94>**Gültəkin Ağacan qızı Əliyeva**Bakı Slavyan Unversiteti
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosenti
gultekin392@mail.ru**BƏXTİYAR VAHABZADƏ SƏRBƏST ŞEİRİNİN MƏNA VƏ ÜSLUB İMKANLARI***Açar sözlər: B.Vahabzadə, sərbəst şeir, struktur, məna, üslub, təzad***Meaning and stylistic means of Bakhtiyar Vahabzade's free rhymed poetry**
Summary

The article analyzes the free rhymed poetry of Bakhtiyar Vahabzade, a prominent representative of XXth century Azerbaijani poetry, in terms of meaning and stylistic nuances. It is noted that free rhymed poetry once again entered the stage of self-affirmation in the 50s, which began to decline in the literary environment in the late 30s. At that time, B.Vahabzadeh began to express himself both in syllables and free rhyme. Starting from the first examples of creativity, the poet increased the journalistic tone in the way of purification and formation of the national consciousness, inspiring new artistic and aesthetic qualities. One of the main qualities of the poet's poetry is that philosophical shades are expressed in the context of Man and time. At the same time, contrast and contrastivity have enriched the originality and stylistic possibilities of his free rhymed poems. Associative perception and poetic capacity of thought are among the factors ensuring the originality of B.Vahabzadeh's free rhymed poetry. These stylistic enrichments also play an important role in shaping the development of Azerbaijani free rhymed poetry. The stylistic richness of the poet's free rhymed poetry creates wide opportunities for the description and philosophical understanding of life and world events.

Key words: *B.Vahabzade, free rhymed poetry, structure, meaning, style, contrast*

Bəxtiyar Vahabzadə ötən əsrin 40-cı illərində yaradıcılığa başlayanda sərbəst şeir özünün böhranlı günlərini yaşayırdı. 30-cu illər repressiyası, İkinci dünya müharibəsinin baş verməsi ədəbiyyatın inkişafına da müəyyən təsir göstərmiş, onun mövzunu dəyişməklə yanaşı, poetikasının forma müxtəlifliyinin məhdudlaşmasına da təsir göstərmişdir. 30-cu illərin sonlarından geri çəkilməyə başlayan sərbəst şeir bir də 50-ci illərdə özünü təsdiq etmək mərhələsinə keçmişdir. Bu zaman sərbəst şeir formasında yazanlar içərisində gənclər də yer tuturdu. Ədəbi gənclik arasında sərbəst şeirə meyil bu formanın gələcək inkişaf yolunu da müəyyənləşdirdi. B.Vahabzadə, N.Xəzri, Ə.Kürçaylı, Ə.Kərimin poeziyaya gəlişi ilə bu formada dövrün ictimai-estetik tələbləri bədii şəkildə öz əksini tapdı. B.Vahabzadə isə həm hecada, həm də sərbəst formada özünü ifadə etməyə başladı. İlk yaradıcılıq nümunələrindən başlayaraq şair milli şüurun saflaşması, formalaşması yolunda publisistik tonu bir qədər də artırmış, yeni bədii-estetik keyfiyyətlər aşılamışdır. Yaradıcılığının ilk mərhələsində tənqidçi Mehdi Hüseyn "Narahat şair" adlı ön məqaləsində yazırdı: "...o həmişə qızgın axtarışlarla məşğuldur, öz şeirlərini yeni-yeni üslub xüsusiyyətlərilə zənginləşdirir, hər bir əsərində əzəmi dərəcədə müasir və dolğun fikir ifadə etməyə meyil göstərir, ən çox da müasir həyatımızdan doğan vacib və çətin suallara cavab verməyə çalışır. B.Vahabzadə sözün ən yaxşı mənasında narahat şairdir" (1, 5-6). Şairin poeziyasının əsas keyfiyyətlərindən biri fəlsəfi çalarlardırsa, digəri düşündürməkdir. Onun vəznindən və formasından asılı olmayaraq, bütün şeirlərinin əsas leytmotivində oxucunu düşündürmək faktoru dayanır. Bunu nəzərdə tutan ədəbiyyatşünas Ə.Ağayev şairin "Bir gəminin yolçusuyduq" kitabı haqqında yazdığı belə bir fikrində haqlı görünür ki: "Bəxtiyar Vahabzadənin poeziyasında oxucunu düşündürmək, onu daim ayıq vəziyyətdə saxlamaq, onu həyat və fəaliyyətə səsləmək keyfiyyəti vardır və bu onun poetik üslubunun məziyyətlərindən biridir" (3, 4).

B.Vahabzadənin ilk şeir yaradıcılığı hecada olmasına rəğmən, poetik mətndə sərbəstlik başlıca rol oynayırdı. Şeirindəki qafiyə sərbəstliyinin tez-tez təkrarlandığını da nəzərə almış olsaq, şairin sərbəst şeir formasına gec-tez müraciət edəcəyi gözlənilən idi. Poeziyada dilin, ifadənin qüvvələndirilməsi naminə etdiyi inversiya, yerdəyişmə, ritm zənginliyi və s. faktorlar şairin bu formaya müraciətini zəruri edir. B.Vahabzadə poeziyasını dil, poetik sistem, vəzn baxımından təhlili onun bu formaya müraciətinin faktor zənginliyini üzə çıxarır. Poeziyasında öz əksini tapan fəlsəfi çalarlar, təzadlar harmoniyası, insan və zaman ətrafında düşüncələr bu formada daha yaxşı ifadə olunmuşdur. Xüsusilə 50-ci illərin sonlarından şairin yaradıcılığındakı zaman, vaxt, insan problemləri ilə bağlı fəlsəfi düşüncələr öz ifadəsini məhz sərbəst formada tapır. "Kimdir mənim düşmənim", "Bu gündən yapış", "Karvan gedir", "Otuz yeddi yaşım",

"Ekranında görüş", "Qorxu", "Anam təzədən böyüyür", "Babam, atam, mən", "Gün var min aya dəyər" və s. şeirlərində və poemalarında zamanla, insanla bağlı fəlsəfi mühakimələr sərbəst şeirdə yeni bədii-estetik dünyaduyumunun poetik mənzərəsini yaratmış olur. Bu şeirlərdə şair zaman qarşısındakı mənəvi cavabdehlik aktının poetik xəritəsini verir. "Nəsə çatmır" şeirində şair insanın istəkləri ilə reallığın heç də həmişə uyğun gəlmədiyini, dünyanı dərk etmənin konturlarını cızır. İnsan yazır, oxuyur, yaşayır, nələr isə əldə edir, lakin həmişə nəyin isə çatmadığını hiss edir:

Könlümüzdən
Keçənlərin arxasınca biz qoşuruq
Çalışırıq, vuruşuruq.
Səsə düşür məramımız,
Əməlcə bu səsə çatmır.
Düzü budur:
Sözümüzdə hər şey çatır,
Özümüzdə nəsə çatmır (3, 187).

İnsan hər zaman hərəkətdə olduğu bir zamanda istəklərini reallaşdırmaq üçün hər şey edir, lakin həyat çox təzadlıdır; hər zaman nəsə çatmır: "Lap ayda da, Lap gündə də nəsə çatmır, Çatmayanın özündə də nəsə çatmır". Şairin "nəsə çatmır" fəlsəfəsi həyatın bütün sahələrində davam edir; onun son nəfəsdə dediyi "nəsə çatmır" sözlərinə fəlsəfi məna verir. İnsanın "nəsə çatmır" fəlsəfəsində adi həyat payğılları ilə yanaşı, həyatın fəlsəfəsi və insanın həyatı dərk etmə fəlsəfəsi başlıca yer tutur. Şeir sonluğunda şair ömrü boyu axtardığı "nəyin çatmadığını" tapmağa çalışdığını, lakin onun mümkün olmadığını bildirir. Ona görə ki, hər hansı bir sirr açılırsa, o sirlə birlikdə bir neçə suala da cavab axtarılır. Beləliklə açılan sirlə birlikdə min bir sirr çözmək lazım gəlir. Şairin poetik qənaəti "nəsə çatmır" fəlsəfəsini insanın həyatı dərk etmək varlığına bağlayır, şeir fəlsəfi məzmununun ifadə vasitələri kimi çıxış edir:

Öyrənirik-
Günü-gündən ucalırıq,
qalxırıq biz...
Son zirvəyə
Çata bilmir əllərimiz.
Qoy çatmasın!
Elə deyək:-Nəsə çatmır!
Axı, insan
Çatmayana çata-çata insan olmuş,
"Hər şey çatır"-deməkdənsə
Ömrün başa çatması xoş!.. (3, 190).

Burada şair həm də yaşadığı zamanın (və bütün zamanların!) obrazını yaratmağa nail olmuşdur. Onun lirik qəhrəmanı bu Zamanın tərənnümçüsü olmaqla yanaşı, çatmayan, dərk olunmayan məsələləri də dilə gətirir. Maraqlıdır ki, dövrün ədəbi tənqidi şairin poeziyasındakı bu faktorları zamanında görmüş və yüksək qiymətləndirmişdir. Filosof tənqidçi Asif Əfəndiyev şairin son dövrlərdə (söhbət 60-cı illərdən gedir-G.Ə.) yazdığı şeirlərin əsas leytmotivinin "insan ömrü" və "zaman" olduğuna diqqət çəkərək yazır: "B.Vahabzadənin şeirlərində, məsələn, mənalı illərin sinəsində iz buraxan, narahat, xeyirxah həyat ideali tərənnüm olunur: insanlara gərək olmaq, hər anın, hər dəqiqənin qədrini bilmək, bir sözlə-əsl şairinə həyat ideali!" (4, s. 25). Doğrudan da, B.Vahabzadənin şeirlərində Zaman və İnsan obrazı qərmızı xətlə keçir və poetik dialoqun iki tərəfini müəyyən edir. Tənqidçi Y.Qarayev də bu fikirdədir ki, Zamanla ünsiyyət B.Vahabzadə şeirlərinin əsas xüsusiyyətlərindən biridir: "Bəxtiyar şeirində zamana maraq-xalqın mənəvi əbədiyyətinə, mənəvi "indi"sinə və keçmişinə maraq deməkdir. Zaman onu yalnız xalqın tarixi taleyi ilə, xalqın mənəvi və əxlaqi həyat təcrübəsi ilə bağlılığı baxımından düşündürür və narahat edir. Keçmiş və gələcəyi də şair məhz "Vətən tarixi"nin səhifələri kimi varaqlayır" (5, s. 8).

Şairin İnsan və Zamanla bağlı poetik fikirləri yalnız bir neçə şeirdə deyil, bütün yaradıcılığı boyu davam edir. Şair nədən yazır-yazsın lirik-fəlsəfi düşüncələr kontekstinin mərkəzində Zaman və İnsan dayanır. Hər hansı bir mövzunun poetik təqdimində təsvir etdiyi hadisələri mənalandırarkən bu amillər qırmızı xətlə keçir. Ədəbiyyatşünas Vaqif Yusifli bu faktorların şairin yaradıcılığının ana xəttini təşkil etdiyinə diqqət çəkərək yazır: "B.Vahabzadənin "İnsan və zaman" silsiləsi onun bütün yaradıcılığı boyu davam edən lirik-fəlsəfi düşüncələrin ifadəsidir. Bu silsilədə dünyada baş verən hər hansı yeni hadisəyə, elm və texnikanın insan həyatına necə təsir etdiyinə həssas şair münasibəti hiss edilir. Silsilənin altmışıncı illərə aid olan nümunələrinin bir çoxunda hələ fəlsəfi ümumiləşdirmələr dərininə getmir, bu şeirlərdə ŞAİR Bəxtiyarın üstünlüyü göz qabağındadır" (6, 130). Əlbəttə, tədqiqatçının sonuncu fikri bir qədər bizə mübahisəli görünə

də, İnsan və zaman faktorunun şairin yaradıcılığında yeri doğru qiymətləndirilir. O ki, qaldı 60-cı illərdə "fəlsəfi ümumiləşdirmələrin o qədər də dərininə getməməsi" fikrinə, bununla razılaşmaq bir qədər çətindir. Çünki məhz bu illərdən başlayaraq şairin yaradıcılığında İnsan və Zaman faktoru poetik fikrin təkamülündə mühüm rol oynamışdır. Hətta bu silsilə o qədər qabarıq görünməyə başlamışdır ki, "İnsan və Zaman" adlı kitabını çap etdirmişdir (6). Azərbaycan poeziyasında ilk dəfə olaraq İnsan və Zaman konsepsiyası poetik kitabın adına verilmişdir. Özü də bu silsilə bütün yaradıcılığı boyu davam etmiş və böyük bir inkişaf yolu keçmişdir. Əlbəttə, B.Vahabzadə bədii təfəkkürü yerində saymamış, getdikcə daha da dərinə işləmiş, fəlsəfi zənginliyini artırmışdır. Onun poeziyasının gücü, enerjisi də elə fəlsəfi ümumiləşdirmələrindədir. Görkəmli ədəbiyyatşünas Y.Qarayevin "Düşündürən poeziya" adlı məqaləsində B.Vahabzadə yaradıcılığının bu keyfiyyətinin aktuallığı bir daha təsdiqini tapmış olur: "Fəlsəfi zaman, məkan və işıq anlayışları varlıqla, dünya ilə ünsiyyətinin üföqlərini böyütməkdə, öz düşüncələrinə vüsət və qanad verməkdə şairə kömək edir. Vəhdətə və tamliğa, ölçüsüzlüyə və nəhayətsizliyə, əbədi, doyumsuz bir təşnəlik ruhu Bəxtiyar poeziyasının "narahatlıq" keyfiyyətinin əsas məzmununu təşkil eləyir" (5, 10).

B.Vahabzadənin sərbəst şeirlərində zaman, vaxt, dünya, ömür haqqında fəlsəfi, poetik qənaətlər yaradıcılığının ana xəttini təşkil edir. Lakin onu da demək lazımdır ki, bu poetik qənaətlərdə ümid və inam pafosu başlıca yer tutur. "İntizar", "Bağçamdan axan su", "Dağ seliyəm", "Deyirlər", "Ata yurdu", "Tərksilah", "Saat", "Baş", "Əks-səda" və s. onlarla şeirlərində Zaman və İnsan tandemi uğurlu poetik qənaətlərlə müşahidə olunur. Bu poetik qənaətlərlə yanaşı, şair həlli vacib olan, dünyanı düşündürən suallar da verir. "Mənə nə var?!" dedin, Düzümü dedin sən?", "Buzdan soyuq olar ilanın qanı. İnsansan! O isti qanın bəs hanı?" ("Mənə nə var?"), "Tək özünmü? Xeyr, xeyr! Beynindəki fikirlər də, Qəlbindəki duyğular da sənə deyil, Sənə deyil!" ("Qara qutu"), "İnanmırsan? Aç qəlbinə sənə ondan sor!" ("Külək-ot"), "Bu gün qucaqlaşan qollarımıztək, Nə vaxt birləşəcək bəs vətənimiz" ("Vüsaldə hicran"), "Yad dildə məktub yazıb, qardaş öz qardaşına, Bu məktubu oxuyan nə kül töksün başına?" ("Nə ondansan, nə bundan"), "Cahilin başıyla, düşüncəsiylə, Yaşayan o dahi, yenə dahimi?" ("Baş") və s. yüzlərlə şeirlərindəki poetik suallar İnsan və Zamanın içindən keçir. Bəzən isə kiçik bir şeirdə Zamanla İnsanın yarışında heç zaman tapılmayacaq, tapılması mümkün olmayacaq suallar qoyulur. Oxucu şairin "Bir insan nə qədər yaşamaq istər" sualına cavab tapa bilmir. Çünki bunun cavabı yoxdur. "Qurdla qiyamətə qalmaq" deyimi sanki bu sualın cavabını ifadə edir:

Bəzən soruşuram özüm-özümdən:

-Nəçə il yaşamaq istəyirəm mən?

-Yüz il.

Yox, beş yüz il,

Min il,

-On min il,

-Yüz milyon il.

Yox, yox, bəs deyil!

Sonu olan ömrü istəmirəm mən.

Çıxaydım zamanın çərçivəsindən!.. (3, 88)

"Bu gündən yapış" şeirində isə şair keçmişlə və gələcəklə yaşmaqdan bugünlə yaşamağın fəlsəfəsini açmağa çalışır. Belə ki, yaşadığımız hər gün "həyatın öz səsi", "dünənin nöqtəsi", "sabahınsa gölgəsi"dir. Lakin kölgəni "tutmaq", onu geri qaytarmaq "çətindir. Keçdiyin yollara baxdıqda ömürdən qalan günləri də hesablamaq ağırdır. Ona görə də bugünün bugün kimi yaşamalısan. Şairin çıxardığı poetik qənaət Zamanla İnsan tandeminin "əməkdaşlığı"nı ortaya qoyur:

Günün ömrü

Öz vaxtında uzanır,

Öz vaxtında gödəlir.

Vaxtında axşam gedir,

Vaxtında gündüz gəlir (7, 54).

B.Vahabzadə dünyanın dolanbac yollarında bəşər övladının müasir ovqatı, əzəli və əbədi sevginin ürəkdə oyatdığı sehrli duyğuları və sarsıntıları, ayağımızın altındakı yaşadığımız müqəddəs torpağa bağlılığımızı ifadə edir. İnsan və onun cəmiyyətdəki yeri, Yer üzünə gəlişinin missiyası, Zamandan maksimum dərəcədə bəşəriyyətin xeyri üçün çalışmaq bu şeirlərin leytmotividir, canıdır. Mövzusunun, zamanından asılı olmayaraq onun şeirləri mənsub olduğu xalqın həyatını əks etdirir və onun tərəcəyə halına çevrilir. Onun poeziyasının yaşamaq haqqı da məhz xalqın varlığını əks etdirməsindən irəli gəlir. Böyük qırğız yazıçısı Çingiz Aytmatov "Axı dünya fırlanır" (Bakı, 1987) kitabına yazdığı "Yaradıbdır inam məni, mən inamın övladıyam" adlı ön sözündə şairin yaradıcılığına yüksək qiymət verərək yazır:

"Vahabzadənin poetik təfəkkür mədəniyyəti təbiətə millidir. Bu müstəsna dərəcədə zəruri haldır ki, sən övladı olduğun xalqın nitq hissəsində feil olmağı bacarasan, xalqının canlı dil memarlığına öz töhfəni verə biləsən. Bununla yanaşı, Vahabzadənin poetik təfəkkür mədəniyyəti daha üstün mahiyyət kəsb edir və millilikdən ümumbəşəri səviyyəyə qalxır... İndiki halda sən azərbaycanlı şairi oxuyanda dünyanı oxuyursan" (8, 8).

B.Vahabzadənin sərbəst şeirlərini fərqləndirən bədii xüsusiyyətlərdən biri də təzadların təsviridir. Şair hər bir şeirində təsvir etdiyi hadisə və predmetlərin özünəməxsus əlaqə formalarını tapır və şeiri bu təzadlar üzərində qurmağa çalışır. Bu sərbəst şeirlərdə təzadların verilməsi üçün əldə edilən sərbəstlik şairə imkan verir ki, hadisə və predmetlərə uyğun söz və söz birləşmələrinin köməyi ilə fikirlərinə fəlsəfi yön, istiqamət versin. Bu zaman şair təzad fiqurlarından yaradıcı şəkildə bəhrələnir. Bu şeirlərdə insan münasibətləri təzadlı şəkildə əks etdirilir. Bu zaman "yer-göy", "dağ-aran", "yüksəlmək-enmək", "sevinc-kədər", "axşam-səhər", "təzə-boyat", "ölüm-həyat" və s. onlarla antonim ifadələrdən məharətlə istifadə edir. "Qafiyələr" kiçik sərbəst şeirində şair özünün yaradıcılığının bu orijinallığını "səsdən doğan" qafiyəni istəməməsində görür. Onu daha çox mənə və hikmət düşündürür, lakin "iki simin bir kök üstə tutraməsi"ni də qafiyə hesab edir:

Qafiyədir

Gül nəfəsi, bülbül səsi.

Qafiyədir

göy ilə yer.

Qafiyədir

sevinc-kədər

Qafiyədir eniş-yoxuş,

axşam-səhər,

təzə-boyat.

Ən müqəyyəd qafiyədir:

ölüm-həyat! (3, 117)

B.Vahabzadənin "Təklük", "Səfərə çıxmışım", "Sükut", "Fəryad", "Səkilər", "Qayıt", "Yox, düşmürəm, qalxıram", "Vətəndən-vətənə" və s. şeirlərində təzad fiqurlarından yaradıcı şəkildə istifadə etmişdir. Hətta, belə demək mümkünsə, təzad 60-70-ci illər poeziyasında ilk olaraq B.Vahabzadə poeziyasında özünü göstərmiş və bir müddət onun sərbəst şeirləri ilə təmsil olunmuşdur. Tədqiqatçı Sərxan Abdullayev bunu nəzərdə tutaraq yazır: "Təzad Bəxtiyar şeiri üçün o qədər səciyyəvi və doğmadır ki, əslində onun yaradıcılığına bu prizmadan daxil olmaq, onu düşündürən problemlərin, qəlbində baş-başa gələn fikir və ehtirasların poetik atlasını hazırlamaq mümkündür. Şair zamanın, insan münasibətlərinin müəyyən modellərini konkret təzad-paralellər əsasında təqdim etməyə çalışır, qarşılaşdırma, diametral tutuşdurma texnikasını şeirin əsas məntiqi hərləcinə çevirməklə sahə prinsipi üzrə hərəkət edir" (9, 44-45). Təzad-paralellərin fəlsəfi düşüncə ilə müşayiət olunması B.Vahabzadə şeirində kiçik dünyanı sığışdırma bilir. Onun özünəməxsus poetik dünyası yaranır ki, bu dünyanı məhz təzadlar vasitəsilə dərk etməyə çalışırsan.

B.Vahabzadənin sərbəst şeirlərində təzad-paralellər müxtəlif şəkildə üzə çıxır. Bunları aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

a) poetik-üslubi strukturda;

b) təzadlı fikir və qafiyələrdə;

c) təzad-vurğularda;

d) qarşılaşdırılmalı prinsiplərdə;

e) çarpaz fiqurlar və təzadlar;

e) assosiativ səsləşmə və əlaqələndirmələrdə. Və s.

B.Vahabzadənin sərbəst şeirlərində poetik üslubi struktur başlıca yer tutur; şeirin əsasını, strukturunu təzadlar və təzadlılıq təşkil edir. Şeirin birinci misrasından başlayaraq sualların verilməsi və sonda poetik ümumiləşdirmə şeirin strukturuna yad elementlərin daxil olmasına imkan vermir. Təzad-fiqurların şeirin strukturunda əsas rol oynadığından mətndəki təzadlar həyəcan yaratmaqla yanaşı, oxucunu düşündürməyə sövq edir və o da müəllif kimi bədii mətnə verilən suallara cavab axtarır. "Kimdir mənim düşmənim?" şeirinin adındakı sualına poetik mətn boyu cavab axtarılır:

Kimdir mənim

Ən qorxulu düşmənim?

Kaş biləydim bunu mən.

O zərbə vurmamışdan

Kəsəydim yolunu mən.

Kimdir mənim

Düşmənim?
Yaxşımı qoyub
Yamanımı danışanmı?
Yox!
Eyiblərimi deyib
Arxamca gülənmi?
Yox! (10, 13).

Poetik mətn boyu bu sıralamalar davam edir. Şairin lirik qəhrəmanı özünü tanımaq üçün onların gözü ilə baxıb eyiblərini görmək istəyir. Eyiblərinin deyilməsi onun özünə başqalarının gözü ilə baxılmasına imkan yaradır. "Ən qorxulu düşmənin" öhdəsindən gələ bildiyi halda "özü-özü ilə" bacara bilmir.

B.Vahabzadənin sərbəst şeirlərində hecaları bir-birindən fərqləndirən adi fonetik vurğulardan başqa təzad-vurğulardan da geniş istifadə edilir. Təzad-vurğuların üstünlüyü orasıdadır ki, bədii mətndə güclü impulslar, təzadlardan doğan həyəcanlar yarada bilir, təhkiyəyə mütəhərriklik və operativlik gətirir. "Vətəndən-vətənə" şeirindəki təzad vurğular poetik mətni canlı və görümlü edir. Mövzuya yeni prizmadan nəzər salındığı kimi, nitq axarını təzadlar üzərində qurmaqla bədii mətndə ümumiləşdirici əlaqə yarada bilir. Vətənin iki yerə bölünməsinə yeni poetik münasibət ifadə olunur. Arazın o tayı da, bu tayı da vətən olsa da, bu taydakı oranı, oradakı buranı görə və gələ bilməməyi lirik məndə təzadlı suallar yarıdır:

Bu necə vətəndi?
Görmədim üzünü
Çatsam da bu yaşa
Ömründə bir dəfə
Bəs salam verməzmi
qardaş-qardaşa? (10, 16).

Bu kiçik şeirdəki poetik ümumiləşdirmənin özü də təzadlar üzərində qurulub. Şair özünün Vətənə həsrətlə baxmağı ilə Füzulinin həsrətini qarşılaşdırır:

Bu qəmim, bu dərdim dağlardan ağırdı
Arazın suyuna qarışıb axıram.
Füzuli həsrətlə qürbətdən Vətənə baxırdı,
Mən is...
Vətəndən-Vətənə baxıram (10, 17).

B.Vahabzadənin "Mənim şeirim" şeirində təzadlı fikir və qafiyələr işlətməklə bədii mətnə espressivlilik gətirir. Təzadlı fikir və qafiyələr onun sərbəst şeirlərinə maksimal yığcamlıq verir. Lakoniklik bu cür şeirlərin əsas xüsusiyyətlərindən biri kimi diqqəti cəlb edir. Şair bu şeirləri "əbədi bir od kimi öz içindən közərib" yandığını və bugündən sabaha boylandığını bu cür təzadlı fikirlərlə bildirir, onu "batan gecələrinin açılan səhərlərə salamı" kimi qələmə verir. Şeir onun dünyaya sualıdır, hədsiz məhəbbətdir, eşqi, həsrətdir, ilk məhəbbətdir, şadlığıdır. Anası ömründən kəsib oğluna, oğlu isə şeirə vermişdir. Lakin təzadlar bununla bitmir:

Mən səninçün,
Anamsa mənim üçün yandı, şeirim.
"Balamın rahatlığı yoxdur",-deyə o məni
sənə qısqandı, şeirim.
Ancaq o bilmədi ki, mən anamdan doğuldum,
Sənsə mənim qəlbimdə balamtək bəslədiyim
Duyğulardan doğuldun.
Məni anamdan alıb Vətənimə, xalqıma
Oğul edən sən oldun! (10, 27).

B.Vahabzadə sərbəst şeirlərində qarşılaşdırılmalı prinsipdən də geniş istifadə edilir. "Əyri və düz", "yaxşı və pis", "ölüm-həyat", "təzə-köhnə", "dünən-bugün" və s. qarşılaşdırılmalardan tez-tez istifadə edilir. Bəzən şair cəmi beş misrada iki qarşılaşdırılmalı təzaddan istifadə edərək fəlsəfi poetik qənaətlərə gələ bilir. "Nəənsə özün ol" şeiri bu cəhətdən təqdirəlayiqdir. Şeir sonluğunda qarşılaşdırılmalı təzadlardan maksimum dərəcədə sənətkarlıqla istifadə edilmişdir:

Nəənsə, özün ol!,
Təzəsən onda
Sən köhnə olursan
yamsılayanda.
Nəənsə, özün ol!

Kökündən yapış!
Dünənə arxalan,
Bu gündən yapış! (10, 38).

B.Vahabzadə şeirlərində ən çox işlənən formalardan biri də çarpaz fiqurlardır. Məhz çarpaz fiqurlar vasitəsilə şairin poetik mətnə verməyə çalışdığı təzad texnikası yeniləşir və bütövləşir. Çarpaz fiqurlar da digər təzad növləri kimi poetik mətnə evvektivlik gətirməklə yanaşı, bədii mətnin məna yükünü, siqlətini artırır. Bu isə sənətkarın yaradıcılıq imkanlarını zənginləşdirmiş olur. Çarpaz təzadlar şeirdəki ideya ilə səsleşdikdə və ya bir-birini tamamladıqda poetik mətn daha güclü görünür. "Həyat-ölüm" poemasında mətn boyu bu faktordan geniş istifadə olunur. "Səkilər" şeirində şair təzad-fiqur elementindən maksimum dərəcədə istifadə edir:

Kim gecəni ulduzla
günəşi ayla görmüş?
Kim hicranı vüsalla
qışı da yayla görmüş?
Bu səkidə qarışır
su-atəşə, ay-günə
Hicranın göz yaşları
vüsəl gülüşlərinə.
Bu dünyada vüsalla
hicranın görüş yeri... (10, 129)

Assosiativ səsleşmə və əlaqələndirmə B.Vahabzadə şeirlərində istifadə olunan vasitələrdən biridir. Şair bu vasitədən ən çox həcm etibarilə böyük şeirlərində, yaxud poemalarında istifadə edir. Bu cür şeirlərdə yığcamlıq, lakoniklik olmur. "Muğam" poemasında səsli sözün əvəzlənməsi buna ən yaxşı nümunə ola bilər. Şair bədii təhkiyə boyu assoasiativ səsleşmə və əlaqələndirmədən yeri gəldikcə istifadə etməklə poemada bir ləngərlik yaradır. Yaxud "Həyat-ölüm" poemasında qarşılaşdırılmalı təzadlarla yanaşı assosiativ əvəzlənmələrə də yer verilir. Poemada təqdim edilən "ölüm və həyat" modeli həyatdan dərs çıxarmaq, cəmiyyəti irəli aparmaq üçün bir nümunə olur. Onun şeirlərində təzad yaradıcılığı şeirdə yalnız effektivlik və ekspressivlik yaratmaq üçün işlədilmir, həm də sərbəst şeirin daxili məntiqindən doğur.

Burada B.Vahabzadə sərbəst şeirinin əsas xüsusiyyətlərini özündə cəmləşdirən bəzi amillərə nəzər yetirdik. Bütövlükdə, onun sərbəst şeirlərini səciyyələndirən cəhətlər çoxdur. Assosiativ qavrayış və fikrin poetik tutumu B.Vahabzadə sərbəstinin orijinallığını təmin edən faktorlardandır. Bu üslubi zənginliklər həm də Azərbaycan sərbəst şeirinin inkişafının şərtləndirilməsində mühüm rol oynayır. Bu amillər həm də şairin sərbəst şeirinin poetik üslubunu müəyyənləşdirir. O qədər müəyyənləşdirir ki, bu şeirləri oxuyanlar dərhal onun müəllifinin kimliyini asanlıqla müəyyənləşdirirlər. Şairin sərbəst şeirindəki üslubi zənginliklər həyat və dünya hadisələrinin təsvirində və fəlsəfi dərkində geniş imkanlar yaradır.

Ədəbiyyat

1. Mehdi H. Anxious poet. Foreword. //B.Vahabzadə. Man and time. Baku, Azerbaijan State Publishing House, 1964, p. 5-9
2. Ağayev A. The hymn of the century. Baku: "Yazıçı", 1980, 231 p.
3. Vahabzadə B. Selected works. In 2 volumes, I volume. Baku: Azerbaijan State Publishing House, 1974,
4. Efendiyev A. The power of wisdom. Baku: "Ganjlik", 1976, 192 p.
5. Garayev Y. Contemplative poetry. Foreword // Vahabzadə B. Selected works. In two volumes, I volume, Baku, Azerbaijan State Publishing House, 1974, p. 7-16
6. Yusifli V. Ways and years of poetry (1960-2000). Baku: Translator, 2009
7. Vahabzadə B. Man and time. Poems. Baku, Azerbaijan State Publishing House, 1964,
8. Aytmatov Ch. "Faith created me, I am the child of faith." Foreword // Vahabzadə B. After all, the world revolves: Poems and translations. Baku, 1987, p. 5-10
9. Abdullayev S. Language and artistic perception. Baku, Yazıçı, 1989, 167 p.
10. Vahabzadə B. Selected works. In 2 volumes, I volume, Baku, Leader, 2004, 328 p.